

Tanulmány

Bódog Alexa

Egyéni és kollektív intenciók a searle-i beszédaktus-elméletben

Abstract

The present study focuses on the received version of speech act theory as developed by Searle. The aim of the paper is to demonstrate how Searle formulates precise and general conditions for illocutionary act individuation based on the linguistic description of inherent individual intentions. I argue for the impossibility of such individuation processes.

Keywords: collective intentions, illocutionary acts, individual intentions, Searle, sincerity conditions, speech act theory

1 Bevezetés

1.1 A dolgozat motivációja és célja

A beszédaktus-elmélet searle-i változatát bevett nézetként tartjuk számon (erre vonatkozóan lásd pl. Eemeren és van Grootendorst 1989: 19, Sbisà 2005), melyet a pragmatikában az austini változat egyenes ági továbbvitelének és részletes kidolgozásának tekintjük. Ha azonban tüzetesen összehasonlítjuk az austini és a searle-i tanokat, több ponton is alapvető különbségekre bukkanunk. Dolgozatomban egy ilyen különbségre mutatok rá, célom a searle-i értelemben vett egyéni és kollektív intenciók, valamint az austini intenciók illokúciós aktusokban betöltött szerepének összehasonlítása és annak kimutatása, hogy a beszédaktus-elmélet searle-i változata nem az austini intencionalitásszemlélet továbbvitelén alapul.

1.2 A dolgozat fölépítése

Bódog (2012)-ben részletesen kifejtettem az austini intencionalitásszemlélet tulajdonságait. Jelen dolgozatban erre a tanulmányra hivatkozva vetem össze az austini és a searle-i tanokat. Ennek megfelelően jelen dolgozatban alapvetően a searle-i nézeteket fejtem ki és visszavisszaülök 2012-es tanulmányomra. Elsőként bemutatom a searle-i intencionalitásszemlélet átfogó tulajdonságait (2. fejezet), majd az illokúciós aktusok sikerességi feltételeihez köthető intenciók tárgyalása következik (3. fejezet). Dolgozatom összegzéseként rámutatok arra, hogy a searle-i intencionalitásszemlélet individualista és belső realista elköteleződése nem illeszkedik az austini személyköziséget és természetes realizmust hangsúlyozó nézeteihez.

2 A searle-i intencionalitásszemlélet alapfogalmai

John Searle (1969, 1979, 1983, 1989, 1990, 1998, 2004) intencionalitással kapcsolatos megállapításai az észlelés, a tudatosság és a nyelv területeire terjednek ki, az intencionalitást legtágabb értelemben irányultságként, valamire vonatkozásként definiálja. A brentano-i és az analitikus hagyományoknak megfelelően ez az irányultság a mentális állapotok és azok tartalmai között áll fenn (Searle 1983: 1). Az analitikus intencionalitásszemlélet standard változatának megfelelően Searle hangsúlyozza, hogy intencionálisnak lenni sokkal többet jelent annál, mint szándékokkal (intentions) rendelkezni. A szándékok az intencióknak csak egy típusát testesítik meg (Searle 1983: 3, 1998: 4. fejezet). Searle (1983, 2004) nem minden mentális állapotot tekint intencionálisnak, csak azokat, amelyek közvetlen tárggyal rendelkeznek. Ennek megfelelően a szorongás és a depresszió nem feltétlenül intencionálisak, sokkal inkább olyan tartós fiziológiai berendezkedésként kell azonosítanunk őket, amelyeknek következményei vannak bizonyos mentális állapotokra nézve. Például a depresszió sokszor okoz negatív hiteket. Ennek az oksági kapcsolatnak a meglétéből azonban nem következik az, hogy a depresszió intencionális mentális állapot lenne. Searle fizikalista, így amellett foglal állást, hogy a mentális állapotok, akár intencionálisak, akár nem, mindig fiziológiai állapotok okozatai: az okság nem mérvadó az intencionális mentális állapotok individuálásában. A searle-i példával élve: a szomjúság mint vágy azért intencionális, mert arra irányul, hogy igyunk, melyet az a fiziológiai állapot okoz, hogy szomjasak vagyunk. A szorongás ezzel szemben azért nem intencionális, mert nem okoz olyan mentális állapotot, melyben azonosíthatnánk szorongásunk tárgyát, azt a valamit, amire a szorongás irányul. Ebből a fizikalizmusból eredően az intencionalitás alapvetően nem nyelvi természetű: a nyelv intencionalitása az elme intencionalitásán alapul.

Searle az intencionális állapotokat nem azonosítja a tudatossági állapotokkal. Az intencionális állapotok és a tudatossági állapotok két külön halmazának metszetében foglalnak helyet a tudatos intencionális állapotok (például azok a hiteink, melyeknek tudatában vagyunk) (Searle 1991). Ez a searle-i szétválasztás rengeteg vitát indított el az elmefilozófia berkein belül.

Searle (1983, 1998) szerint az intencionális állapotok nem azonosak az intencionális aktusokkal. Előbbiek inherens (vagy eredendő) intencionalitással rendelkeznek, utóbbiak származtatott (vagy eredeztetett) intencionalitással. Az inherens intencionalitás az elme sajátossága: az intencionális állapotok nem redukálhatók nem intencionális állapotokra. Ez az inherensség öröklődik mindazokra a társas területekre, ahol az intencionalitás jelen van, például a hétköznapi kommunikáció során a beszédaktusokra, így ezek az aktusok származtatott intencionalitással rendelkeznek. A inherens és a származtatott intencionalitás megkülönböztetésének alapját egy másik distinkció adja: Searle nézetei szerint vannak a világot fölépítő olyan alapvető tulajdonságok, melyek nem vezethetők vissza más tulajdonságokra: redukálhatatlanok (Searle 1998: 95). Az intencionalitás, a tudatosság az elme ilyen sajátosságai, míg mondjuk a fotoszintézis egy redukálhatatlan biológiai, a gravitáció pedig redukálhatatlan fizikai tulajdonsága a világnak. Ezek a redukálhatatlan tulajdonságok Searle szerint nem rendelkeznek relációs természettel, mondhatni intrinszikusak. Mentális állapotaink, úgy mint hiteink, vágyaink, szándékaink attól függetlenül léteznek, hogy milyen elrendezésű a rajtunk kívül létező világ.

Az inherens intencionalitással szemben a származtatott intencionalitás relációs természetű. A kettő közötti viszonyt egy példa segítségével világítom meg. Tegyük föl, hogy rendelkezünk egy vággyal arra vonatkozóan, hogy megajándékozzuk egy barátunkat egy adag fagyival. Ebben az esetben vágyunk inherens intencionalitással rendelkezik: ennek a váagnak semmi köze a világ tényállásaihoz abban az értelemben, hogy magunkon kívül semmi mást nem

kell feltételeznünk ahhoz, hogy ezzel a vágygal rendelkezünk. Ha azt kérdezzük barátunktól, hogy —*Meghívhatlak egy fagyira?*—, akkor ezt a vágyunkat egy közvetítő közegen keresztül nyilvánossá, publikussá, a két társalgó felet összefogó relációs természetűvé formáljuk. A közvetítő közeg ebben az esetben a nyelv (hiszen vágyunkat egy közvetett kérés formájában fogalmaztuk meg), a relációs természetet pedig a kommunikációban résztvevő felek jelenléte biztosítja. Vegyük észre, hogy az intencionalitás inherens és származtatott formáinak megkülönböztetésében tetten érhető a kommunikáció kódmodelljének elfogadása! Searle (1998: 4. fejezet) a származtatott intencionalitást úgy értelmezi, mint az inherens intencionalitás nyelv (és egyéb kommunikatív közeg) általi közvetítését, ahol a közeg által motivált kódok segítségével adhatunk számot az inherens intenciókról.

Searle (1990, 1998) megkülönbözteti egymástól az egyéni és a kollektív intenciókat. A kollektív intenciók a társakra irányulnak, társas gyakorlatot, intézményeket hoznak létre, szemben a nem kollektív intenciókkal, melyek cselekvéseket konstituálnak. A kollektív és a nem kollektív intenciók egyaránt konstitutív szabályok alapján működnek. Ha például ígérek valamit, akkor elköteleződésem olyan társas gyakorlatként „vonul be” az ígéret lényegi feltételei közé, melynek jelentését konstitutív módon hozza létre a beszélő és a hallgató (esetleg a beszélőközösség). A kollektív intenciók bevezetése kiváló példája annak a beszédaktus-elméleti tendenciának, mely az illokúciós aktusok konvencióinak vizsgálatától egyre inkább az intenciók felé fordul. Bár tisztában vagyunk azzal, hogy a konvencionális aspektusok nem magyarázzák a beszélői intenciók mibenlétét, azonban ha a konvenciókat társas színezetükben vizsgáljuk, megnyitjuk az utat a kollektív intencionalitás elméletei előtt, ahogy ezt Searle meg is teszi. A kollektív intenciók szintén az egyéni elmében laknak, így reprezentációs természetűek, redukálhatatlanok és irányultságuk van. A kollektív intenciók a nem kollektívekkel szemben társas természetűek.

Az inherens és a származtatott intencionalitás megkülönböztetése két komoly pragmatikai következménnyel jár: (i) a beszédaktusok, azon belül az illokúciós aktusok származtatott intencionalitással rendelkeznek, valamint (ii) mivel származtatottságukból következően az illokúciós aktusok reprezentációs természetűek, így inherens intenciókat reprezentálnak illokúciós aktusok formájában.

3 A sikerességi feltételekhez köthető individuális intenciók

A beszédaktus-elmélet szerint az illokúciós aktusok végrehajtásának sikeressége különböző feltételekhez kötődik. Bódog (2012)-ben Austin nézeteinek elemzésekor rámutattam, hogy ezeknek a feltételeknek a teljesüléséhez szükség van arra, hogy a beszélő rendelkezzen bizonyos intenciókkal. Searle elfogadja ezt az austini gondolatot, ám tőle eltérően konkrét és kategorikus megállapításokat kíván tenni azzal kapcsolatban, hogy ezeknek az intencióknak miféleképpen kell lenniük az illokúciós aktus sikeres végrehajtásához. Az austini óvatosság figyelmen kívül hagyásának illusztrálásához tekintsük az alábbi idézetet!

[...] if I make the statement that *p*, I express a belief that *p*. If I make a promise to do *A*, I express an intention to do *A*. If I give an order to you to do *A*, I express a wish or desire that you should do *A*. If I apologize for doing something, I express sorrow for doing that thing. If I congratulate you on something, I express pleasure or satisfaction about that something. (Searle 1983: 9)

Searle (1983) úgy véli, hogy minden egyes propozicionális tartalommal rendelkező sikeres beszédaktussal szükségszerűen egy neki megfelelő individuális intencionális állapotot feje-

zünk ki (minimálisan egy hitet vagy egy vágyat). Ezek az állapotok maradéktalanul azonosíthatók azáltal, hogy azonosítjuk az illokúciós aktus típusát és sikeresnek fogadjuk el magát az aktust, mivel akkor és csak akkor teljesül az illokúciós aktus őszinteségi feltétele, ha a beszélő rendelkezik az adott intencionális állapottal. Természetesen vannak kivételes esetek, például a kétkedés, melynek esetében nehéz döntést hozni, hogy tárgyának igazsága vagy hamissága révén válik sikeressé a kétkedés illokúciós aktusa, de ezek a kivételes esetek a searle-i gondolatmenetben nem játszanak központi szerepet, legföljebb lábjegyzetet kapnak (lásd Searle 1983: 10). A jól megragadható, tág hatókörű általánosítások végigkísérik Searle intencionalitászemléletét és így éles kontrasztot alkotnak az austini tanokkal. Austin *A plea of excuses* c. tanulmánya (1956) erős érveket szolgáltat amellett, hogy komolyan kell kezelni a kivételeket — ennek ellenére Searle a kivételeket rendre a lábjegyzetekbe számúzi. A kivételek ilyen számúzása értelmezhető egyfajta redukcióként is, hiszen csak a jól működő, bevált eseteket tesszük vizsgálatunk tárgyává. Azonban ez a redukciós módszer nem egyedülálló searle-i filozófiai meggondolás; a nyelvtudomány, elsősorban a Chomsky-féle teoretizálási módszerek konzekvensen használják a kivételek figyelmen kívül hagyásának módszerét (lásd Chomsky 2002).

Searle-olvasatomban az intencionális állapotok és az őszinteségi feltételek individuálásának módszereit vezérlő okok egyike az lehet, hogy miképpen a mentális állapotok valamilyen (hétköznapi értelemben vett) tartalmat valamilyen reprezentálnak, úgy az illokúciós aktusok is ugyanezt teszik. Ha ez így van, akkor minden propozicionális tartalommal rendelkező illokúciós aktus származtatott intencionalitással rendelkezik azáltal, hogy valamilyen inherens intencionális állapotot annak tartalmával együtt reprezentál. Az illokúciós aktusokban kifejezett intenciók származtatottak, mivel nyelvi „leszármazottai” azoknak az individuális mentális állapotoknak, melyekkel a beszélőnek rendelkeznie kell ahhoz, hogy illokúciós aktusa sikeres legyen. Ezt a kifejezhetőség elve is biztosítja. Tekintsünk egy példát, melyen keresztül világossá tehető az illokúciós aktusok sikerességi feltételeinek és a kapcsolódó inherens intencióknak a kapcsolata (a példa elemzését Searle 1969 és 1983, valamint Bódog 2008 alapján viszem véghez, a példa forrása a *Gyalog galopp* című film (1975)!

1. Artúr király hűséges szolgájával poroszkál valahol Angliában, és egyszercsak egy vár sziluettje tűnik föl a távolban. Artúr megpróbál informálódni a réten áthaladó Dennistől és az árokban sárdagasztó nejétől, hogy ki lakik a várban.

1. Artúr: Pillanat, jó emberek, sietős a dolgom! Abban a várban, emberek, abban a várban, ki lakik?
2. Dennis neje: Nem lakik ott senki...
3. Artúr: Hát ki az uratok?!
4. Dennis neje: Nincs nekünk urunk...
5. Artúr: Micsoda?
6. Dennis: Mondtam már, anarchoszindikalista közösség vagyunk és hetenként fölváltva mindig más gyakorolja a hatalmat. De csak azok a döntései jogerősek, amelyeket a kéthetente összeülő különbizottság
7. Artúr: Jóóóó, értem, de ...
8. Dennis: Pusztán belügyekben elég az egyszerű szótöbbség
9. Artúr: Most már aztán elég!
10. Dennis: ... de legalább kétharmad kell a jelentősebb...
11. Artúr: Elég, megparnacsolom, hogy hallgass!
12. Dennis: Nézzenek oda, mit képzel, ki vagy?

13. Artúr: A királyod vagyok!
14. Dennis: Én ugyan nem szavaztam rád!
15. Artúr: Királyra nem is szavaznak!
16. Dennis: mmm...akkor hogy lettél király?
17. Artúr: A tavak királynője, a napfény megcsillant aranykelmébe burkolt karján...a magasba emelte a tó mélyéből a szent szablyát, jelképezvén, hogy Isten akaratából én, Artúr legyek annak hordozója...EZÉRT vagyok a királyotok!
18. Dennis: Hát ide hallgass! Egy vízben hancúrozó és karddal hadonászó menyecske nem dönthet az államforma felől. A legfelsőbb végrehajtó hatalommal csak a tömegek ruházhatnak fel bárkit, és nem egy kicsi nőcske a vízirevüből.
19. Artúr: Elég! Tartsd a szád!
20. Dennis: Pffjúh! Csak nem képzeled, hogy a te kezeden van a hatalom attól, hogy egy vizitündér hozzád vágott egy rozsdás kardot!?
21. Artúr: Tartsd a szád!
22. Dennis: Ha elkezdeném mondogatni, hogy én vagyok a császár, mert egy elázott tyúk fejbevert egy buzogánnyal, hát rögtön kinyírnának, hát nem igaz?
23. Artúr: Pofa be, most már aztán pofa be!

A fenti példában Artúr a 11. sorban közvetlen parancsot intéz Dennis felé, arra utasítja, hogy hallgasson. A parancs propozicionális tartalomra vonatkozó feltétele azt mondja ki, hogy a beszélőnek (jelen esetben Artúrnak) ki kell fejeznie egy állítást, a hallgató (Dennis) egy jövőbeli cselekedetére vonatkozóan (hogy hallgasson el). A beszélő (Artúr) ezt az állítást azon in-herens hitének tudatában teszi, hogy társadalmi pozíciója és presztízse révén (ti. hogy ő a király), parancsa meghallgatásra és teljesítésre kerül. A példát tekintve ez a feltétel teljesül.

A parancs előkészületi feltétele hármas feltétel: (i) a parancsnak olyannak kell lennie, hogy a benne foglaltak megtételére a hallgató képes legyen, és (ii) erről a beszélő meg legyen győződve, ám (iii) sem számára, sem pedig a hallgató számára nem egyértelmű és nem világos, hogy a hallgató önszántából, a történések természetes folyása mellett megtenné-e a parancsba foglaltakat. A parancs előkészületi feltétele olyan intenciók meglétével kapcsolódik össze, mint a beszélőnek azon hite, hogy a hallgató képes megfelelni a propozicionális feltételben foglaltaknak, vagy abbéli meggyőződése, hogy tekintélyi helyzetben van a hallgatóval szemben. Az előkészületi feltétel szintén teljesül a példában, mivel a hozzá kapcsolódó intenciókkal rendelkezik a beszélő: Artúr makacsul meg van győződve arról, hogy király és mint ilyen, alattvalóinak parancsolhat (a 14. sortól kezdve folytatódik a vita közte és Dennis között erre az autoritásra vonatkozóan).

A parancs ösztönzési feltétele és e feltétel intencionális korrelátuma levezetésemnek megfelelően egy és ugyanaz: a beszélőnek kívánnia kell azt, hogy a hallgató tegye meg a propozicionális feltételben foglaltakat. A példában ez a feltétel is teljesül: Artúr láthatóan azt akarja, hogy Dennis hallgasson, és frusztrálja, hogy parancsa sikertelen (*Tartsd a szád!* hangzik a későbbiekben egyre erősebben a felszólítás), így újból és újból próbálkozik a parancs illokúciós aktusa szándékolt hatásának kiváltásával.

A példa sikertelenségének kulcsa a lényegi feltételben rejlik: igaz, hogy a searle-i meghatározásban a lényegi feltétel teljesül, ha a beszélő megkísérli a propozicionális feltételben foglaltakra készíteni a hallgatót, de ahhoz, hogy ez a kísérlet sikeres legyen, három intenció együttes jelenlétére van szükség: egyrészt a beszélő azon hitére, hogy hatalmi pozíciót foglal el a hallgatóval szemben, mindemellett a hallgatónak is hinnie kell eme hatalmi státuskü-

lönbség fönnállásában, valamint a beszélőnek szándékoznia kell azt is, hogy a hallgató azáltal hajtsa végre a propozicionális feltételben foglaltakat, hogy tisztában van a beszélő és az ő közte fönnálló hatalmi különbségekkel. A példában a hallgató, Dennis nem rendelkezik azzal a hittel, hogy Artúr hatalmi pozíciót foglal el vele szemben, így Artúr parancsa nem váltja ki a szándékozott illokúciós hatást (nevezetesen hogy rávegye Dennist arra, hogy fogja be a száját).¹ Az 1. példa sikerességi feltételeinek és a hozzájuk fűződő intencióknak az összefoglalását az alábbi táblázatban láthatjuk:

sikerességi feltételek	a beszédaktusban	kapcsolható intenciók
propozicionális tartalomra vonatkozó	A. kifejez egy állítást: D. egy jövőbeli cselekedetét	A. hiszi, hogy presztízse révén meghallgatásra talál
előkészületi	(1) D. képes megtenni a prop. tart-i feltételben foglalt cselekedetet (2) A. meg van győződve arról, hogy D. képes befogni a száját (3) D. és A. számára nem világos, hogy D. megtenné az aktust önszántából, az események szokásos folyása mellett	(1) A. rendelkezik azzal a hittel, hogy D. képes megfelelni a prop. tart-i feltételben foglaltaknak (2) A. úgy véli, tekintélyi helyzetben van D-szel szemben
őszinteségi	A-nak vágya, kíváncsága, hogy D. fogja be a száját	
lényegi	Kísérletnek számít, hogy A. D-t hallgatásra készíti	(1) Mind D., mind A. hisznek abban, hogy A. hatalmi pozíciót foglal el D-szel szemben (2) A-nak szándékában áll az, hogy D. a parancsban foglaltakat A. hatalmi pozíciójának következtében hajtsa végre

1. táblázat: A parancs sikerességi feltételei és a hozzájuk kapcsolható intenciók.

A searle-i elméletben hazugságról akkor beszélünk, ha az őszinteségi feltételben nem valósul meg a beszédaktust individuálni hivatott inherens intenció: például a beszélő hazudik, ha úgy parancsol, hogy közben nem áll szándékában az, hogy parancsa következtében a hallgató megtegye a szóban forgó cselekvést, dolgot stb.

Az őszinteségi feltétel individuális, inherens intenciók általi meghatározása két problémát rejt magában. Az egyik probléma gyökere visszavezethető arra, hogy miképpen Austin (1962a), úgy Searle is megpróbálja kizárni a szkepticizmust látóköréből. Austin ezt úgy látta megvalósíthatónak, hogy a tudást társas felelősséggel ruházta föl (amellett hogy individuálisnak is feltételezte), és nem csupán igaz hitként aposztrofálta, hanem olyan elköteleződésnek, melynek eredményeként bizonyos tartalmakat biztosan tudunk használni hétköznapi társas

¹ Vacillálhatunk azon, hogy szándékolt illokúciós hatásról vagy perlokúcióról beszéljünk-e ebben az esetben. Úgy gondolom, hogy az illokúciós hatás megfelelőbb terminus jelen kontextusban, egyrészt mert a parancs teljesítése konvencionális következménye a parancs illokúciós aktusának (a társas konvenciók értelmében), másrészt az illokúciós aktus mögött meghúzódó intenciókban is már jelen van a teljesítés kiváltására vonatkozó szándék. Mindenestre tisztában vagyok azzal, hogy az illokúciós hatás és a perlokúció erős austiniai olvasatát alkalmazom jelen esetben.

életünk során (Bódog 2012). A hitek az austini értelemben nem rendelkeznek az elköteleződés és a felelősségvállalás társas vetületeivel: az austini hiteknek nem kell a világhoz igazodniuk, a hitek nem úgy szolgáltatnak evidenciát a világ mibenlétére vonatkozóan, ahogy a tudás. Searle számára azonban minden inherens intenció individális, kizárólagosan mentális természetű. A téves hitek, valamint a valóságnak megfelelő hitek közlésével kapcsolatban ugyanúgy kötelezettséget vállalunk a searle-i forgatókönyv szerint. Bár a világ tényeihez való simulás így nem különbözteti meg a hiteket a tudástól, Searle ugyanúgy elkerüli a szkepticizmust, mint Austin. A searle-i megoldással az a probléma, hogy az intuitíve közvetlenül társas, konvencionális aspektusok is „mentalizálódnak”. Az individualizmus egyik következménye az, hogy Searle számára maximum kölcsönösen megosztott egyéni hitek léteznek, melyek azáltal képezhetnek társas mozzanatokat, hogy valamiféle kollektív intenciók révén társas tényré válnak. Azt az egyszerű, közvetlen megoldást, hogy bizonyos tartalmak akár a fodor (1995), akár a putnami (1975) értelemben tágak legyenek, vagyis hogy némi teret engedjünk az externalizmusnak, Searle kategorikusan elveti (egyszerű összefoglalót ad erről 2004: 178–192). Ennek rendkívül fontos következményei vannak a kommunikáció folyamatára nézve, hiszen a szigorú mentalizálás kizárja a pontos megértés lehetőségét (Searle 1979).

A másik probléma a sikerességi feltételek mögött meghúzódó intenciók szemantikai leírásával kapcsolatos. Searle a mai napig tarthatónak véli a kifejezhetőség elvét (Andor 2011: 127), melynek értelmében mindaz, amit el lehet gondolni, az elviekben ki is fejezhető (ha másért nem, azért, mert mindig tudunk valamilyen nyelvi kifejezést konstruálni gondolataink kifejezésére). Ahogy gondolataink kifejezhetők a nyelv segítségével, úgy inherens intencióink is nyilvánossá tehetők illokúciós aktusok által. Amennyiben igaznak fogadjuk el a kifejezhetőség elvét, úgy számolnunk kell azzal a következménnyel, hogy amikor egy illokúciós aktus sikerességi feltételeihez köthető inherens intenciókról adunk számot, akkor leírásunk során nyelvi kifejezéseink magukra az inherens intenciókra referálnak. A searle-i gondolatmenetben nem arról van szó, hogy a fejünkben tényleg hitek és vágyak és szándékok laknak, hanem olyasmi dolgok, amelyek a nyelvben hitekként, vágyakként és szándékokként reprezentálódnak. Ha ez így is van, akkor is kérdéses, hogy mennyiben fedik le az illokúciós aktusok klasszifikációjára alkalmazott hit–vágy–szándék triász a ténylegesen alkalmazott aktusok mögött meghúzódó intenciókat. Searle (1983) rengeteg olyan inherens intenciót sorol föl, melyek adekvát módon kifejezhetők:

Here are a few examples of states that can be Intentional states: belief, fear, hope, desire, love, hate, aversion, liking, disliking, doubting, wondering whether, joy, elation, depression, anxiety, pride, remorse, sorrow, grief, guilt, rejoicing, irritation, puzzlement, acceptance, forgiveness, hostility, affection, expectation, anger, admiration, contempt, respect, indignation, intention, wishing, wanting, imagining, fantasy, shame, lust, disgust, animosity, terror, pleasure, abhorrence, aspiration, amusement and disappointment. (Searle 1983: 4)

Az illokúciós aktusok searle-i típusainak sikerességi feltételeihez köthető intenciók viszont sokkal rövidebb listát adnak:

[...] *belief* collects not only statements, assertions, remarks and explanations, but also postulations, declarations, deduction and arguments. *Intention* will collect promises, vows, threats, commands, askings, prayers, pleadings, beggings and entreaties. *Pleasure* doesn't collect so many – congratulations, felicitations, welcomes and a few others. (Searle 1979: 5, kiemelés az eredetiben)

Az utóbbi lista kétségkívül szűk (már amennyiben az intenciókat nézzük), a kérdés az, hogyan függ össze ez a szűkítés az illokúciós aktusok típusaival. Kétféle magyarázat is rendelkezé-

süinkre áll: vagy azt mondjuk, hogy minden intencionális állapot redukálható hitekre, vágyakra és szándékokra, de ebben az esetben el kell vetni azt a tézist, hogy az inherens intenciók redukálhatatlanok, mert akkor lennének olyan inherens intenciók, amelyek inherensebbek más inherens intencióknál: ez pedig így ellentmondáshoz vezet.² Vagy pedig a másik lehetőség szerint azt mondjuk, hogy az illokúciós aktusok taxonómiája szükségszerű általánosításokat tartalmaz, így a hitek, a vágyak, a szándékok és az öröm (pleasure) nem partikuláris intenciók, hanem intenció csoportok, típusok (?), és az egyes illokúciósaktus-oszályokba tartozó partikuláris aktusokban a hitek, a vágyak, szándékok és az öröm eltérő erősséggel reprezentálódnak. Andor József Searle-lel készített interjújából kiderül, hogy Searle ezt az utóbbi lehetőséget preferálja a mai napig (Andor 2011: 117).

A searle-i (1969, 1979) klasszifikációban az asszertívek hiteket fejeznek ki (illokúciós lényegük és céljuk a hit közlése), a direktívek vágyakat (illokúciós céljuk a vágyak beteljesítése), a kommisszívek szándékokat (illokúciós céljuk a szándékok véghezvitele), az expresszívek örömet (illokúciós lényegük az intenciók kifejezése). Rengeteg tanulmány foglalkozott a searle-i klasszifikáció problémáival (lásd pl. Bach és Harnish 1979), jelen dolgozatban egyetlen releváns mozzanatot emelek ki. A hitek, a vágyak, a szándékok és az öröm illokúciós aktus típusokhoz való kötése elfedi az inherens és a származatott intenciók sokszínűségének szerepét a hétköznapi nyelvhasználatban, mivel minden intenciót valamilyen módon hitekhez, vágyakhoz, szándékokhoz és örömhöz tartozónak kell feltételezni. Nem állíthatjuk azt, hogy minden intenció valamilyen módon redukálható lenne eme négyre (ezt Searle is tagadja 1983: 35), de azt sem állíthatjuk, hogy a hiteken, vágyakon, szándékokon és örömon kívül más intenciók is szerepet játszanak az illokúciós aktusok típusainak klasszifikálásában. Ha minden, ami gondolható, ki is fejezhető, hol rejtőzik a többi intenció a hétköznapi nyelvhasználatban? Hol van a többi intenció helye a searle-i beszédaktus-elméletben? Mindkét kérdés nyitva marad: Searle eddigi munkái alapján nem lehet rájuk válaszolni. Ha emellett tennénk le voksunkat, hogy csak a hit–vágy–szándék–öröm játszik szerepet a hétköznapi nyelvhasználatban, akkor fölmerül a kérdés, hogy mégis miért tudunk oly sok más intenciót verbalizálni a kommunikáció során? Ez a kérdés különösen fontos, mivel Searle szerint a nyelv elsődleges funkciója a kommunikáció. Ha pedig emellett érvelnénk, hogy a négyesen kívül ott van a nyelvhasználatban a többi intenció is, akkor az a kérdés, hogy miért hiányoznak az illokúciós aktusok sikerességi feltételeiből?

Vegyük észre, hogy Searle az illokúciós aktusok sikerességi feltételeik alapján történő tipologizálásával tulajdonképpen nyíltan elveti az austini természetes realizmust. Nemcsak azzal, hogy újraértékeli a tudás mint inherens intencionális állapot mélyen társas mozzanatait, hanem azzal is, hogy a hit–vágy–szándék–öröm négyes individualista diskurzusának részévé tette az illokúciós aktusok elméletét. Noha Searle-nek határozott elképzelései vannak a kollektív intencionalitás mibenlétéről (lásd pl. Searle 1989, 1990, 1998), a kollektív intenciók általa fölállított elmélete nem oldja meg sem az individualista hit–vágy–szándék–öröm intenciók őszinteségi feltételként történő azonosításának problémáját, sem pedig a lényegi feltétel normativitásának és intencionalitásának diszkrepanciáját, nevezetesen hogy miképpen lehet a lényegi feltétel egyszerre intencionális és normatív jellegű. Bár Searle (1990, 1998) elfogadja, hogy társas életünket belakják olyan intenciók, melyeket közösen birtoklunk, szerinte ezek az

² Érdekes módon Searle (1983: 33) valamiféle általánosított elsőbbséget tulajdonít a hiteknek és a vágyaknak (vö. Bennett 1976), e két intenció elsőbbségének hangsúlyozása azonban azt is jelenti, hogy ezek az intenciók alapvetőbbek más intencióknál. Ha ez így van, akkor valóban sérül az inherens intenciók redukálhatatlanságának elképzelése.

intenciók nem úgy játszanak, játszhatnak szerepet a hétköznapi kommunikatív nyelvhasználatban, ahogy az inherens és a származtatott individuális intenciók; a kollektív intenciókat „arra találtuk ki”, hogy valamilyen közös cél elérésének érdekében együtt cselekedjünk, vagy együtt szándékozzunk cselekedni, létrehozván ezzel társas tényeket (és társadalmi intézményeket is, például a pénzt) (Searle 1998). Vagyis a kommunikatív nyelvhasználat során a beszélő olyan intenciókkal is rendelkezik, melyek a társakra irányulnak és olyanokkal is, melyek nem irányulnak a társakra. Előbbiek társas tények létrejöttét idézik elő, utóbbiak viszont illokúciós aktusba helyezésükkel megváltoztatják a világot, ám mindkétféle intenció individuális és mentális természetű, sajátos idegrendszeri korrelátumokkal. Ha például valamit megígérek valakinek, akkor az a szándékom, hogy az ígéretben foglaltakat megtegyem, nem köthető semmilyen társas tényhez, ennek az intenciónak nincs irányultsága a társas valóságra: a szándéknak csak a szándékkal rendelkező individuummal van kapcsolata. Az ígéret során viszont el is kötelezem magam a benne foglaltak megtétele mellett. Ez az elköteleződés egy kollektív intenció tudatosulásával jár: tudnom kell, mit jelent elkötelezni magam egy ígéret kapcsán. Ezt a kollektív intenciót igaz, hogy az individuum birtokolja, ez az intenció az ő elméjében/agyában lakik, de ahhoz, hogy jelentést kapjon, ahhoz szükség van társas, relációs mozzanatokra is. Attól, hogy Searle elismeri, hogy vannak olyan intenciók, amelyek a társakra és a társas mozzanatokra irányulnak, még nem fogadja el az externalizmus érveit (lásd Searle 1983: 199). Noha a *Speech Acts*-ben (1969) azt emeli ki, hogy az illokúciós aktusokat létrehozó konstitutív szabályok különböző társas gyakorlatokat és intézményes tényeket hoznak létre, az *Intentionality* c. kötetben (1983) már tisztán látható a konvencióktól való távolodás és a mentális mozzanatokra való fókuszálás: itt történik meg az individuális intencionalitás elméletként való bevezetése (Searle több helyen is úgy vélekedett, hogy az *Intentionality* c. kötettel kívánja megtámogatni a beszédaktus-elméletet). Azonban 1990-ben a *Collective intentions* című tanulmányban újabb váltást fedezünk föl: itt megkezdődik az a munka, mely során Searle megpróbálja összehangolni az intencionalitás egyéni és társas mozzanatait, de még mindig individualista keretben. Kicsit másképp megfogalmazva úgy is mondhatjuk, hogy az illokúciós aktusok őszinteségi feltétele inherens individuális intenciókat reprezentál, a lényegi feltétel pedig inherens individuális és inherens kollektív intenciókat.

Noha az individuális és a kollektív intenciók szétválasztásával, valamint az illokúciós aktusok származtatott intencionalitása és mögöttük meghúzódó inherens intencionalitás megkülönböztetésével Searle furcsa képet tár elénk a kommunikatív nyelvhasználat intencionalitásával kapcsolatban, mégis ezeket a distinkciókat az elmélet egyik legértékesebb mozzanantának lehet tekinteni. Egyrészt Searle amellet érvel, hogy nem redukcionista — és valóban, az inherens intenciókat (valamint a kollektív intenciókat is) redukálhatatlannak tartja. Két másik szempontból azonban Searle igenis redukcionista: elvitatja ugyanis azt az austini tant, hogy a hétköznapi nyelvhasználat intencionalitása túlmutat az individuális nyelvi, propozicionális beágyazottságon. Márpedig az illokúciós aktusok őszinteségi és lényegi feltételeinek individuális intenciókhoz való simulása ezt implikálja. Mindemellett Searle konkrét elemzései során nem lép túl a hitek, vágyak és szándékok triászán, így elmulasztja annak a lehetőségét, hogy konkrétan megmutassa, miben több az inherens intencionalitás a hitek, a vágyak és a szándékok hálójánál.

4 Összefoglalás

Austin és Searle intencionalitásszemléletének összevetése alapján kijelenthetjük, hogy a beszédaktus-elmélet nem egységes az intencionalitás mozzanatainak vizsgálata szempontjából. Rendkívül fontos mozzanat, hogy mind Austin, mind Searle megmutatja, hogy vannak individuális és társas, kollektív intencionális tartalmak. Austin ez utóbbiakat közvetlen társas tartalmakként vizsgálja, Searle viszont az individuális elmébe/agyba helyezi őket. Austin számára az illokúciós aktusokban jelen levő intenciók és konvenciók nem dualista rendszerben értelmezendők (ami láthatatlan azon olvasó számára, aki csak a *How to do things with words* (1962b) című művet olvasta), hanem tulajdonképpen az intenciók és a konvenciók együttesen, egymástól elválaszthatatlanul alkotnak rendszert. Bár Searle az illokúciós aktusok lényegi feltétele kapcsán egységben kezeli az individuális és a kollektív intenciókat, két külön világot rajzol a társas és az individuális tényezők számára. Bár ez a kettősség Austinnál is jelen van a tudás és a hitek megkülönböztetésében (a tudás társas, a hit individuális természetűnek is felfogható), a kommunikatív nyelvhasználat azt mutatja, hogy a tudás társas felelősséggel jár (vö. Putnam /1975, 1988/2000/ nyelvi munkamegosztásával, valamint Burge /1979, 1988/ arthritisével).

A beszédaktus-elmélet intencionalitásszemléletének elemzése tehát arra is rávilágít, hogy a hétköznapi nyelvhasználat a nyelv társas beágyazottságát tükrözi. Ennek megfelelően Austin mindenféle intenciót a maga teljes kontextusában próbál szerepeltetni gondolatkísérletei interpretációjában: ezekben a szituációleírásokban intenció és konvenció együttesen jelenik meg. Searle szűkebb gondolatkísérletei révén próbálja az intencionális mozzanatokat előtérbe helyezni.

A különbségek ellenére egy pontban teljes az összhang Austin és Searle között: mindkettjük a kommunikációt tekinti a nyelv elsődleges funkciójának. A kommunikáció során intencionális tartalmakat osztunk meg egymással, melyek lehetnek individuális és kollektív intenciók is.

Irodalom

- Andor, József (2011): Reflections on speech act theory: and interview with John R. Searle. *International Review of Pragmatics* 3, 113–134.
- Austin, John Langshaw (1956/1970): A plea for excuses. In: Urmson, J.O. & Warnock, Geoffrey J. (eds.): *Philosophical Papers*. Oxford: Oxford University Press, 175–204.
- Austin, John Langshaw (1962a): *Sense and Sensibilia*. Oxford: Oxford University Press.
- Austin, John Langshaw (1962b): *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.
- Bach, Kent & Harnish, Robert M. (1979): *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge: MIT Press.
- Bennett, Jonathan Francis (1976): *Linguistic behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bódog Alexa (2008): Az intencionalitás és a kommunikáció kapcsolata a pragmatikában. *Argumentum* 4, 22–51.

- Bódog Alexa (2012, közlésre elfogadva): A hitek és a tudás viszonya J.L. Austin nyelvfilozófiájában. *Argumentum*.
- Burge, Tyler (1979): Individualism and the mental. *Midwest Studies in Philosophy* 4, 73–121.
- Burge, Tyler (1988): Individualism and self-knowledge. *The Journal of Philosophy* 85, 649–663.
- Chomsky, Noam (2002): *On nature and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eemeren, F.H. & van Grootendorst, R. (1984): *Speech Acts in Argumentative Discourse*. Amsterdam: Dordrecht.
- Fodor, Jerry Alan (1995): *The elm and the expert: mentalese and its semantics*. Cambridge: MIT Press.
- Putnam, Hilary (1975): The meaning of “meaning”. In: Gunderson, K. (ed.): *Language, Mind and Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 131–193.
- Putnam, Hilary (1988/2000): *Reprezentáció és valóság*. Budapest: Osiris Kiadó. (Eredetiben: Putnam, Hilary (1988): *Representation and Reality*. Cambridge: MIT Press.)
- Sbisà, Marina (2005): How to read Austin? *Pragmatics* 17, 461–473.
- Searle, John Rogers (1969): *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John Rogers (1979): *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John Rogers (1983): *Intentionality. An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John Rogers (1989): Individual intentionality and social phenomena in the theory of speech acts. In: Deledalle, Gérard (ed.): *Semiotics and Pragmatics. Proceedings of the Perpignan Symposium*. Amsterdam: John Benjamins.
- Searle, John Rogers (1990): Collective intentions and actions. In: Cohen, Philip R., Morgan, Jerry & Pollack, Martha E. (eds.): *Intentions in Communication*. Cambridge: MIT Press, 401–416.
- Searle, John Rogers (1991): Consciousness, unconsciousness and intentionality. *Philosophical Issues* 1, 45–66.
- Searle, John Rogers (1998): *Mind, Language and Society. Philosophy in the Real World*. New York: Basic Books.
- Searle, John Rogers (2004): *Mind. A Brief Introduction*. Oxford: Oxford University Press.